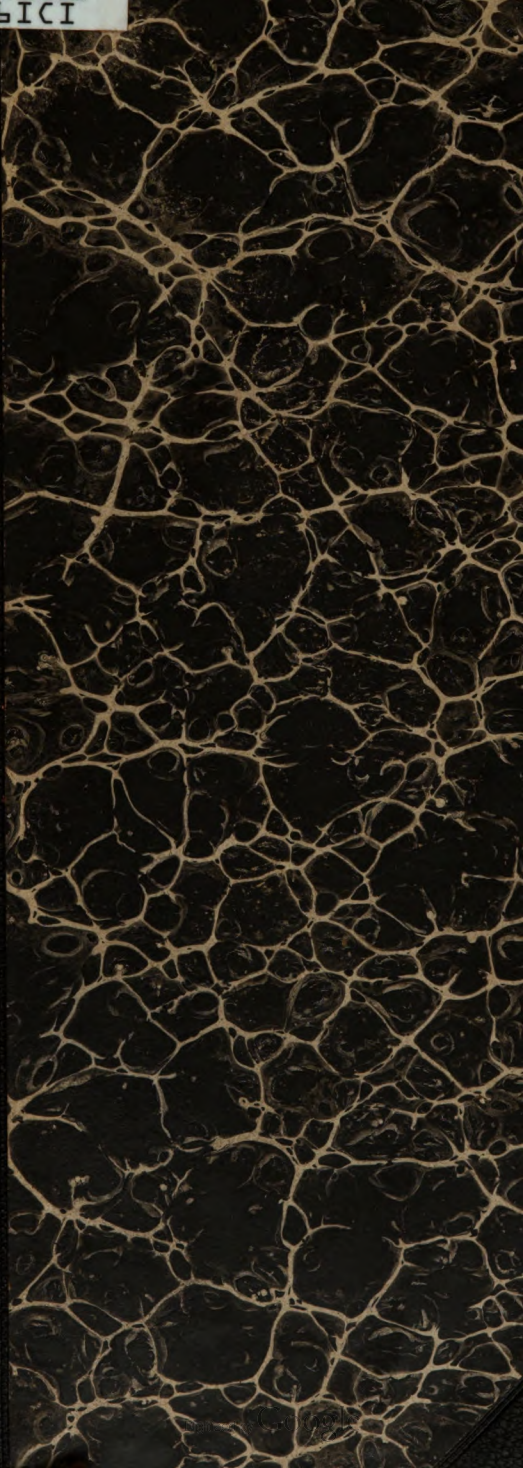

АН БІСІ

IN
SIS
BL.
DE
IEN

Received 1970.2
V35 1891

MEDEDEELINGEN.

VAN WEGE HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP;

bijdragen tot de kennis der zending en der
taal-, land- en volkenkunde van
Nederlandsch Indië.

UITGEGEVEN DOOR

BESTUURDERS VAN VOORNOEMD GENOOTSCHAP.

VIJF-EN-DERTIGSTE JAARGANG.

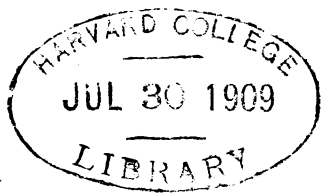
TE ROTTERDAM, BIJ

M. WYT & ZONEN.

Drukkers van het Nederlandsche Zendinggenootschap.

1891.

~~Vol. (u) 1293.5~~
(CXIII. 83)

Minot fund

I N H O U D.

Land- en Volkenkunde van Nederlandsch Oost-Indië.

	Bladz.
Depok. (Eene ethnographische studie), door N. Graafland.	1.
Onze heerschappij over Java en de aloude Javaansche profetiën, door J. Kreemer.	101.
Uit het Koloniaal verslag van 1890.	

EEREDIENST:

§ 1. Christelijke godsdienst.	109.
<i>a.</i> Protestantische eeredienst.	113.
<i>b.</i> Roomsch-katholieke eeredienst.	121.
Aantal den christelijken godsdienst belijdende inlanders en vreemdelingen bij het einde van 1888 in Nederlandsch Indië aanwezig.	127.
Subsidieëren van christelijke scholen.	129.
Inlandsche christenen al dan niet tot hoofden aan te stellen.	130.
Javaansche volksverhalen, door Ph. Bieger.	213.
Uit het Koloniaal verslag van 1890.	224.
Pandji-laras, door J. Kreemer.	205.
Bezoekreis op het Plateau van Deli (Karo-land) door H. C. Kruijt. (Met eene kaart van het Karo-land).	309.

Dagboeken, Verslagen en Brieven uit de Zending.

Berichten van Br. H. C. Kruijt, te Bulo-Haur. (Deli-tuwa).	43.
Herinneringen uit mijn' vorigen werkkring te Maoembi, in de Minahassa, door M. H. Schippers.	131.
Bericht nopens den voortgang der Evangelisatie in de Minahassa over 1889, door H. Rooker.	148.

Statistieke opgaven betrekkelijk het Zielental in de christelijke gemeenten in de Minahassa op ultimo 1889, door denzelfden.	170.
Statistieke opgaven van het aantal gedoopte volwassenen en kinderen, aangenomen lidmaten en ingezegende huwelijken in de Minahassa, gedurende het jaar 1889, door denzelfden.	190.
Staat der Genootschapsscholen in de Minahassa, op ultimo December 1889, door denzelfden.	199.
Verslag van mijne verrichtingen en bevindingen over het jaar 1890, door J. K. Wijngaarden.	233.
Verslag omtrent den werkring Môdjô-warnô over het jaar 1890, door J. Kruijt.	268.
Staat van de gemeenten, de scholen en de ziekenpractijk, in den werkring Môdjô-warnô, over 1890, door denzelfden.	285.
Uit het Jaarverslag van Br. Kreemer, te Këndal-pajak.	293.

De Zendingwetenschap.

De opleiding van onze zendelingen. (Vervolg en slot), door J. C. Neurdenburg.	75.
---	-----

DAGBOEKEN, VERSLAGEN EN BRIEVEN UIT DE ZENDING.

Verslag van mijne verrichtingen en bevindingen over het jaar 1890, door J. K. WIJNGAARDEN.

Wij schrijven thans 1891. Een geheel jaar ligt weder achter ons, en onwillekeurig rijst de vraag: „Wat bracht het? Wat gaf het mij?” Welke treurige herinneringen worden er bij mij gewekt, nu ik mij zet om een overzicht te geven van hetgeen er in het afgelopen jaar in mijnen werkring voorviel! 1890, gij waart het jaar mijns heils, gij kunt getuigen van geluk en vrede; maar tevens, welk een ramspoed bracht gij mij! Gij zaagt het, hoe de zwaarste slag des levens mij trof. Met goeden moed traden wij den nieuwen tijdkring in, mijne vrouw en ik. Met al den gloed eener eerste liefde begonnen wij ons werk; wij aanvaardden den strijd. Met Gods hulp zouden wij nuttig werkzaam zijn op Savoe.

En hoe was het einde van het jaar? Mijne trouwe hulpe, mijne voortreffelijke Echtgenootte werd van mijne zijde weggenomen; de Heer riep haar tot zich, en ik bleef alleen op Savoe achter, bleef alleen staan voor den arbeid, en voor den strijd, dien wij hier te voeren hebben. Het is mij bang te moede, nu ik een' blik sla op den afgelegden weg. Maar 's Heeren wegen en gedachten zijn hooger dan de onze. Dit trooste mij en geve mij kracht tot voorwaarts gaan, opdat ik niet met trage hand en slappe knie ter neder zitte!

Van groote gebeurtenissen heb ik niet te gewagen. Wat van belang is voor Savoe en zijne bewoners, heeft weinig beteekenis voor de buitenwereld. In Februari stierf de radja van Seba, Lazarus Rohi Djawa, ouderling der gemeente Seba. Over zijn persoon en karakter uit te weiden, is niet noodig, na 't geen ik reeds over hem schreef.

Zijn broeder, Alexander Rihi Djawa, werd zijn opvolger. Tot dusver heeft deze beantwoord aan de goede verwachtingen, die wij van hem koesterden. Hij is vriendelijk en behulpzaam, en wat meer zegt, hij doet zijn best de zaken van zijne lieden te behartigen. Zijn overleden broeder was een echt Oostersch vorst; hij nam wat hij gaarne had. Op die manier eigende hij zich heel wat wederrechtelijk toe. Het spreekt van zelf, dat hij daarin gereedelijk gevolgd werd door de radja moeda's. De kleine man was in het geheel niet zeker van zijn' eigendom, van daag werden hem zijne padivelden, morgen zijne paarden afgenomen. Wel gebeurde het, dat er hem iets voor teruggegeven werd, maar van veel minder waarde. Bij den nieuwen vorst komt men nu aankloppen om zijn' eigendom terug te ontvangen. Veel moet er door hem worden goed gemaakt, wat door zijn' voorganger bedorven was.

Het is voor den zendeling van groot belang, wanneer de radja een man van goeden wille is. Tot dusver ontvingen wij veel hulp van den vorst, en die werd ons ook voor het vervolg toegezegd. Op ons erf verrees een nieuw huis, bestemd om te dienen tot roemah moerid (huis voor de kweekelingen) en roemah obat (medicijnkamer, ter behandeling van zieken en gewonden). Al de materialen werden gratis geleverd, ik had alleen voor de planken ter bewanding te zorgen. Zooals bekend is, levert Savoe geen hout op, en moet men steeds planken van Makassar of Singapore ontbieden.

De gemeenten werden geregeld bediend. De buitengemeenten Timoe, Liaae, Mesara, Mania en Rae Lioe werden tweemaal bezocht. Telkens vertoefde ik 2 of 3 dagen in iedere gemeente. School, catechisatie, kerk, en wat dies meer zij nemen bij zulke bezoeken steeds al den tijd in beslag.

Rae Lioe had dit jaar geen eigen goeroe. Het was mij tot dusverre niet mogelijk den overleden voorganger Petroes Pattipeloehoe te vervangen. Geregeld werd er in de genoemde gemeente 's Zondags kerk gehouden door den goeroe van Seba, of door een' der kweekelingen.

Wij hebben thans gebrek aan voorgangers. Goede, degelijk opgeleide mannen zijn er voor ons werk noodig. Maar van waar die te krijgen? Ik wenschte eenige jeugdige Amboneezen op te leiden. Het mocht mij tot dusver niet gelukken jongelieden van Ambon naar Savoe te laten komen. Wel zijn er die genegen zijn hun land te verlaten, om naderhand voorganger te worden; wel ontving ik van eenigen brieven, waarbij zij aanboden zich onder mijne leiding te stellen, maar meestal was het getuigenis, dat ik van hunnen handel en wandel ontving, zoo ongunstig, dat ik niet verder op hun verzoek durfde ingaan.

De goede Amboneesche jongens gaan naar de opleidings-school van Br. Körnfeldt. Dat men dit verkiest boven het gaan naar Savoe is licht te begrijpen. Ontvangt men aan genoemde inrichting zijne opleiding, dan wordt men „inlandsch leeraar”, een titel waarop men zeer gesteld is, en de inlandsche leeraar staat boven den particulieren goeroe, den zoogenaamden goeroe-toelage. Daarbij, men blijft in de Molukken. Het is daarom niet te verwonderen, dat velen hunkeren naar eene plaatsing in genoemde school. Eerst wanneer die kans voor goed voorbij is, begint men uit te zien naar andere wegen om tot voor-

ganger te worden opgeleid, en dan zou men wel naar Savoe willen komen. Maar hoe gaat het? Veler ijver verflauwt, en niet zelden bezwijkt men voor de verzoeken dezer wereld, wanneer men zijn' hoogsten wensch niet vervuld ziet.

Het is alzoo niet gemakkelijk Amboneezen naar Savoe te doen komen, n.l. dezulken van wie men iets goeds mag verwachten. Te wenschen ware het, dat Savoeneesche jongelieden tot voorgangers konden worden opgeleid. De gemeente staat echter nog op een te laag standpunt van ontwikkeling, dan dat er in haar geschikte krachten voor ons werk zouden voortkomen. De Ambonees gevoelt zich minder thuis op Savoe; hij heeft veel te worstelen met het klimaat, gedurig wordt hij geplaagd door koorts en andere ziekten. De jongens, die ik naar Savoe bracht, bleven er ook niet vrij van. Beiden kregen beri-beri, de een is hersteld, de andere is nog lijdende. Alleen om die reden reeds zou het wenschelijk zijn Savoeneezen voor ons werk te kunnen gebruiken.

Ik heb thans twee kweekelingen, een' Ambonees en een' Savoenees. In den loop van het jaar was ik genoodzaakt een' tweeden Ambonees te ontslaan wegens gebrek aan aanleg, waarbij nog kwam, dat hij zich aan allerlei buitensporigheden schuldig maakte. De beide kweekelingen, die ik thans nog heb, gaven mij alle reden tot tevredenheid. Iederen dag ontvingen zij onderwijs in de vakken: rekenen, lezen, schrijven (schoonschrift, benevens oefening in het zuiver schrijven van het Maleisch), zang, geloofs- en zede-leer, het lezen van het Oude- en Nieuwe Testament.

De Amboneesche moerid is een gemoedelijk jongmensch; hij vat zijn werk ernstig op, en zal zeker eenmaal een goede goeroe worden. De Savoenees is verstandelijk beter ontwikkeld dan zijn makker, is vlugger van begrip; maar

daar staat tegenover, dat hij weinig gemoedelijk is. Dit is een trek het Savoeneesch karakter eigen. Men heeft weinig hart, men weet zoo weinig in te gaan in het leed en het lijden van anderen. Ook op godsdienstig gebied is dit zoo goed merkbaar; men gevoelt niet aan zijn hart de waarde van het Christendom, de groote liefde Gods in Christus ons geopenbaard. De godsdienst is nog te weinig zaak des harten. Zooals ik reeds opmerkte is er thans te Rae Lioe geen goeroe, evenmin te Timoe Bolou, waar men thans bezig is een kerkje en een roemah goeroe, (huis voor den voorganger) te bouwen. Ontviel de goeroe van eerst genoemde plaats ons door den dood, een' anderen voorganger verloren wij door wangedrag; ik was genoodzaakt hem te ontslaan. Van harte hoop ik, dat het gebrek aan goeroe's niet mag toenemen.

Van de buitengemeenten staat Liaae boven aan. De voorganger is een flink man. De toestanden zijn anders overal treurig. Er heerscht in de gemeenten groote laauheid en onverschilligheid. Het kerkbezoek zou vrij wat beter kunnen zijn; de opkomst in catechisatie en school is beneden het middelmatige.

Bij bezoek aan de buitengemeenten is er heel wat, dat ontmoedigend werkt. Er is zooveel, dat afgekeurd moet worden, zooveel dat berisping verdient. Het is niet gemakkelijk altijd even opgewekt en blijmoedig te zijn, en toch is zulks noodig, wil men dat een kortstondig bezoek eenige vrucht zal dragen.

Seba is het middelpunt mijner werkzaamheden. Seba moet een lichtpunt worden voor geheel Savoe. Van de gemeente hier moet kracht en licht uitstralen naar de buitengemeenten.

Seba is de woonplaats van den zendeling. In alles is dit merkbaar. Seba staat hooger wat geestelijk leven en ontwikkeling betreft dan Timoe, Liaae en Mesara.

Laat ons voor een oogenblik nagaan hoe de zaken te Seba staan. Wij beginnen daartoe met de school. Deze wordt druk bezocht. Wij eindigen het jaar met 112 leerlingen. Was de opkomst tot dusver minder geregeld, langzamerhand wordt dit beter. Het is nog wel niet, wat het wezen moet; maar wie zal zulks eischen? Het Savoe-neesche kind is weinig gewend aan orde en regel. Thuis zijnde, handelt het geheel naar eigen goedvinden. Vader en moeder hebben geen macht over de kinderen; de ouders laten zich door de kinderen regeeren; zij zenden hen naar school, maar als zij geen zin hebben, blijven ze thuis, en bekommeren zich niet om hetgeen vader en moeder willen.

De redenen tot schoolverzuim zijn vele. Een kind wordt naar school gezonden, maar onderweg vindt het iets dat zijne aandacht trekt, het — blijft op de plaats en vergeet de school. Er is slechts eene kleinigheid noodig om het kind te doen verzuimen. Vader en moeder gaan naar de hoetan, naar hun' tuin, de kinderen gaan mede. Men vraagt op school: „waar is die en die”? Antwoord: „né pa pada” (in den tuin), eigenlijk in het bosch. Anderen moeten op een jonger broertje of zusje passen. Reeds zoo spoedig mogelijk worden de kinderen door de ouders geëxploiteerd. De kleine jongens moeten de karbauwen hoeden, meisjes moeten stroop naar huis brengen, of beginnen reeds spoedig te helpen bij het weven van sarongs. Is de tijd van den oogst daar, dan trekt jeugd en ouderdom uit om katjang en djagoeng te plukken, of om padi te snijden. Het spreekt van zelf, dat een en ander van invloed is op de opkomst in de school. Er is zoo weinig noodig om een daagje weg te blijven. Er is iemand in de buurt gestorven, er is in de kampoeng een kind geboren, redenen voldoende om eenige dagen te verzuimen.

Het is merkwaardig hoe glad de Savoeneesche jeugd is.

„Waarom ben je niet op school geweest?” In de meeste gevallen heet het dan: ta pana-ihî, ta-emoe, né ta ro-ea (uitdrukkingen voor „niet lekker zijn”, „koorts hebben”). In het verzinnen van een leugentje is men volleerd.

Maar wij spraken over de school. Laat ons haar een bezoek brengen. Zoo als bekend is, wordt de kerk voor school gebruikt. Reeds aanstonds bij het binnentreden merkt gij, dat er veel aan onze school ontbreekt, vergeleken bij eene gouvernements inlandsche school. Eenige platen met voorstellingen, ontleend aan de inlandsche huishouding, versieren den wand. Verder ontdekt gij eene wandkaart van Nederlandsch Indië. De bordes zien er een weinig onoogelijk uit. Het ééne bord, dat wij hadden, hebben wij maar in tweeën gedeeld. Tafels en banken zijn niet aanwezig. De banken der kerk dienen tot zitplaatsen. Aan eene groote vierkante tafel wordt geschreven. Ge ziet, er ontbreekt heel wat aan de inrichting van onze school. Leien hebben wij in voldoende hoeveelheid, eveneens spel- en leesboekjes.

De kinderen zijn verdeeld in 3 klassen. De laagste klasse is het meest bevolkt; zij bestaat uit een 50 leerlingen. De reden hiervan is, dat de meesten in 1890 zijn aangekomen. De leerlingen dezer afdeeling beginnen met aanschouwings-onderwijs. Daartoe dienen ons voornamelijk bovengenoemde Maleische platen. Daaraan worden tevens spreekoefeningen in het Maleisch verbonden.

Verder wordt rekenonderwijs aan de eerstbeginnenden gegeven, bestaande in het tellen van voorwerpen, het uit het hoofd rekenen met benoemde getallen; eindelijk spel- en schrijf oefeningen en zang. Dat het onderwijs steeds gegeven wordt overeenkomstig aard en behoefte en aanleg van het kind, zal ik niet beweren. Daarvoor staan wij nog te veel aan het begin.

Er is zooveel, dat bij eerstbeginnenden moet worden aangebracht. De Savoeneesjes zijn niet gewend stil te zitten, niet gewoon aan orde en netheid. Zij moeten leeren op hunne plaats te blijven; zij moeten weten, dat zij 's morgens met gekamde haren op school dienen te komen. Menigmaal gebeurt het, dat er onder de kleintjes zijn, die een bezoek aan de kali (rivier) moeten brengen om hun gezicht te wasschen en den wilden haarbos een weinig in orde te brengen.

De kinderen van de 2de en 1ste klasse weten reeds hoe ze op school moeten verschijnen. De middelste klasse leert lezen, schrijven, rekenen, ook cijferen, Maleisch, Savoeneesch en zang. Bij de verst gevorderde leerlingen wordt dit onderwijs uitgebreid.

Van den zang maken wij veel werk, als een voornaam middel tot verzachting van zeden en tot veraangenaming van het leven. De Savoenees zingt gaarne en veel. Overal hoort men zijn gezang, in huis en op het veld, op den weg en in den toewakboom. Kinderen zingen steeds en overal. Jammer slechts, dat de meeste stemmen zoo heesch en dor klinken. Meestal hoort men niets anders dan scherpe, schrille keelgeluiden. De kinderen zingen ruw en onbeschaafd. Het kost heel wat moeite liefelijk gezang te verkrijgen.

Hoe staat het met het onderwijs, geeft het eenige resultaten? Wel zeker: verscheidene kinderen verkrijgen zekere vaardigheid in lezen schrijven en rekenen. Eene andere vraag is: zijn al deze dingen den inlander nuttig en noodig? Het antwoord hierop is noch ontkennend, noch bevestigend. Het is goed, dat het kind, als het de school verlaat, zijn Nieuwe Testament en zijn Mazmoer (gezangboek) heeft leeren lezen. Doch andere boeken lezen, om zijne kennis te vermeerderen, daaraan denkt de Savoenees niet.

Wat geeft het schrijven? Heeft het kind de school verlaten, het is vrij zeker, dat het niet meer zal schrijven; men heeft het niet noodig. Met het rekenen, als cijferen opgevat, is het evenzoo gesteld. Lezen, schrijven, rekenen als doel beschouwende, komt men tot het resultaat, dat men een weinig waardehoudend werk verricht. Als middel tot ontwikkeling en vorming van verstand en hart zijn het belangrijke factoren.

Wat de school thans het aantrekkelijkst maakt, het zijn zang, de Bijbelsche geschiedenis en het Maleisch. Zooals ik reeds een en andermaal schreef, ben ik onvoldaan over de school. Zij geeft niet wat het inlandsch kind noodig heeft. De school is een vreemd element in de inlandsche maatschappij. Wil zij waarlijk reden van bestaan hebben, dan dient zij een' anderen weg in te slaan. Er ga van haar practisch nut uit. Het kind leere zijne handen gebruiken. Ik zou geneigd zijn de jongens allerlei gereedschappen te leeren hanteeren, als boor, zaag, schaaf, enz., de meisjes te leeren vlechten. Aan vaardigheid ontbreekt het den Savoenees niet. Uit het blad van den toewakboom weet hij van alles en allerlei te vervaardigen: manden doozen, matten, enz. Zich daarbij aansluitende, zou men in die richting wel iets ten goede kunnen doen.

In het jaar, dat achter ons ligt, hield mijne onvergetelijke Echtgenootte eene naai- en handwerkschool voor de meisjes uit de hoogste klasse der school. Het onderwijs was zeer gewild. Een tiental meisjes bezocht geregeld de les. Het kwam daarbij zeer uit, dat het Savoeneesche kind bevattelijk en handig is. De meesten hadden weinig moeite zich iets eigen te maken. Ook bleek het op die lessen, dat het niet altijd de kinderen van aanzienlijken zijn, die uitmunten. Het meeste genoege had mijne vrouw van de kinderen uit den tweeden stand, van lieden die gewoon zijn te werken.

Tot dusver sprak ik alleen over de school te Seba. Het is niet noodig uit te weiden over die te Timoe, Liaae, Mesara en Rae Lioe. Veel goeds valt er niet van te vernemen. Alleen Liaae geeft reden tot tevredenheid.

In den loop van het jaar richtte ik eene school op te Mania in de kampoeng Wanah Rae. Aanvankelijk werd zij bezocht door een 10tal heidensche kinderen. Ik had eerst goede hoop; ik dacht, misschien geeft dit iets voor het Christendom. Ik ben echter teleurgesteld, de zaak is verlopen. Dit zou niet het geval zijn geweest, had de goeroe getoond een flink onderwijzer te zijn.

Ten slotte nog een woord over de vraag: „Werkt de school mede tot uitbreiding van het Christendom?” Naar mijne meening niet; zij dient wel tot bevestiging maar niet tot vestiging van het Christendom. De school wordt enkel bezocht door kinderen van christen ouders; de heidenen maken er voor hunne kinderen geen gebruik van. „Waarom gaan je kinderen niet school?” vraag ik. Antwoord „wel omdat wij dou-djintiu (heidenen) zijn.” Het is mij echter genoeg, wanneer de school slechts tot bevestiging van het bestaande mag dienen, opdat wij een' goeden grondslag tot verdere voortbouwing mogen verkrijgen.

Ik sprak nog niet over de gemeenten, over den toestand, waarin zij zich bevinden, over haar geestelijk leven en wat dies meer zij. Thans daarover een en ander. Bepalen wij ons hoofdzakelijk tot de gemeente te Seba. Als terloops kunnen wij dan enkele mededeelingen doen aangaande de buitengemeenten. Het eerst worde vermeld, dat er in 1890 43 heidenen tot de gemeente toetraden; onder dezen 3 Soembancezen, 1 Rottinees en 1 van Flores; te Seba 28, Rae Lioe 1, Liaae 6, Mesara 7, Timoe 1. De oogst is wel niet groot, maar toch wij mogen tevreden zijn met dit eerste jaar. Op den 1sten Kerstdag doopte

ik te Seba 21 heidenen. Dat was mij eene heerlijke ure; het zou eene feestvreugde geweest zijn, had mijne Echtgenootte er getuige van kunnen wezen. Hoe verheugde zij zich met mij bij het vooruitzicht nieuwelingen tot de gemeente van Christus te zullen zien toetreden. Nu was het eene weemoedige vreugde, eene vreugde, getemperd door de droefheid over den slag, die mij trof. Toch was er dank in mijn hart aan den Heer, die mij verleende nieuwe broeders en zusters bij zijne gemeente te mogen voegen.

Beschouwen wij deze nieuwelingen wat van naderbij. Stel u niet te veel van hen voor. Zijn ze wel onderlegd? Was hunne toetreding een daad des harten? Gevoelen zij iets van de hooge waarde van het Christendom? Moeielijke vragen! Wat er op te antwoorden? Laat mij zeggen hoe ik te werk ga bij de toetreding van heidenen. Van hen, die reeds op leeftijd zijn, van de ouden van dagen, eisch ik weinig. Het is zoo moeilijk hun iets bij te brengen. „Ja, ziet u mijnheer, wij willen wel gaarne op catechisatie komen; maar wij kunnen hetgeen daar verteld wordt zoo moeilijk onthouden, het ontgaat ons weer.” Zoo spreken de oude lieden, en te verwonderen is dit niet. Men heeft immers zijn geheele leven lang in en voor het stoffelijke, voor het zinnelijke geleefd. De Savoenees kan zich moeilijk een idee vormen van iets buiten en boven de stof. En om dan op zijn' ouden dag te leeren van de dingen, die des geestes zijn, het gaat moeilijk. Ik ben daarom niet veeleischend bij de aanneming van ouden van dagen. Het is mij genoeg wanneer zij eenigen tijd trouw kerk en perhimponan (bijeenkomst) bezoeken, als bewijs van hun' goeden wil. Hebben zij daarbij een' indruk ontvangen van het leven des Heeren op aarde, dan ben ik tevreden. Men weet, dat Moeridi Jesse of Djoe Déo (onze

Heer Jezus of de Zoon van God) in de wereld gekomen is voor ons, voor ons heeft geleefd en geleden en om onze zonden is gestorven.

De jongelieden, die wenschen toe te treden, moeten eerst een' tijd lang gaan leeren. Verstaan ze Maleisch, zoo onderwijs ik ze zelf; zoo niet dan bezoeken ze de Savoeneesche catechisatie, die door den goeroe gehouden wordt. De voornaamste waarheden van het Christendom moeten zij kennen.

Men dient ook rekening te houden met de plaatselijke toestanden. Velen wonen op een' grooten afstand van de kerk. Heeft men tot 6 uur, half zeven toewak getapt, dan is het moeilijk om te 7 uur in de kerk te zijn tot het ontvangen van onderwijs. Men dient bij sommigen wel wat door de vingers te zien.

Verblijvend vind ik het, dat zij, die in het afgelopen jaar toetraden, trouw ter kerk komen, beter dan velen van hen, die reeds lang christen zijn; verblijvend ook, dat men aan den pandita gehecht is, meer dan zij, die reeds sedert lang den doop ontvingen. (Hiermede is niet gezegd, dat onder de christenen van vroeger ook niet velen zijn, die den zendeling een goed hart toedragen; in tegendeel, velen zijn mij genegen).

Heeft men bij toetreding tot de gemeente enig besef van de hooge waarde des Christendoms? Algemeen is men overtuigd, dat het Christendom boven het Heidendom staat. In het eerste schuilt eene macht, die in het laatste niet te vinden is. Waar de geesten (wangoe's) niet kunnen helpen, daar is de God der christenen in staat zulks te doen. Met voorbeelden weet men dit te staven. Is het niet herhaaldelijk gebleken, dat op het gebed der christenen regen nederdaalde, terwijl al het offeren, het onderzoeken van de ingewanden der geslachte dieren bij de heidenen

niet baatte. Men verhaalt van zieken, die overal hulp hadden gezocht, maar zonder gevolg, en beter werden, zoodra zij besloten tot het Christendom over te gaan. Wij willen niet treden in eene beschouwing van een en ander, maar alleen er op wijzen hoe uit het aangevoerde blijkt, dat men het Christendom hooger stelt dan het Heidendom.

Onder degenen, die ik op den 1sten Kerstdag doopte, was ook iemand, die op bovengenoemde wijze tot ons kwam. De man had lang gesukkeld. Inlandsche medicijnen waren hem in ruime mate toegediend, maar hij werd niet beter. Van mijne medicijnen wilde hij niets weten, althans hij vroeg er niet naar. Toch bezocht ik hem van tijd tot tijd. In het begin van October openbaarde hij mij zijn voornemen christen te worden. „Wel hoe kom je daar toe?” „Ja”, was zijn antwoord, „een tijdlang geleden raadde men mij aan christen te worden; ik vond dit wel goed, maar mijne vrouw hield er mij van terug. Tot straf ben ik zeker nu ziek geworden. Had ik vroeger den goeden raad van mijne vrienden maar gevolgd en niet naar mijne vrouw geluisterd! Als ik beter word, wil ik mij laten doopen. Ik heb reeds alles beproefd, ik heb inlandsche obad (medicijnen) gebruikt; men heeft voor mij geofferd, maar het was alles zonder gevolg, de wangoe's (geesten) kunnen mij niet helpen. Ik vertrouw nu alleen nog maar op Moeridi Déo (God), Hij kan mij helpen.” Ik sprak met hem over zijne ziekte, en wees er op, dat God hem waarschijnlijk langs dezen weg tot Christus wilde brengen. Ware het mogelijk geweest, hij had toen reeds gaarne den doop ontvangen. „Waartoe nu reeds?” Zoo vroeg ik hem, „daarmede kan wel gewacht worden; de doop is voor u het teeken van toetreding; in uw hart zijt ge reeds christen, en onze God ziet het hart aan.”

Hij had daarmede vrede. En ziet, de man wordt beter. Waaarom? Omdat hij christen wil worden, aldus het zeggen mijner lieden. Tegen het einde van October kon hij de kerk bezoeken, en toen vroeg hij weder om den doop. Ik wenschte daarmede echter te wachten tot Kerstmis. En zoo geschiedde het. Op den 1sten Kerstdag ontving hij den heiligen doop. De man is thans geheel hersteld en is ijverig in het bezoeken van kerk en catechisatie.

Een ander geval van toetreding vinde hier nog eene plaats. In November viel een man uit een' hoogen toewakboom. Hij bekwam verscheidene beenbreuken; beide dijen en een der scheenbeenen waren gebroken, de hiel was geheel verbrijzeld. Aangezien ik niet ter plaatse was, kon ik geen hulp verleenen. Toen ik in December op Savoe terugkwam, gaf men mij kennis van het geval. Er was niets meer aan te doen, gesteld dat zulks vroeger mogelijk geweest ware, de man was thans den dood nabij. De ongelukkige verzocht mij, gedoopt te worden, de flauwe hoop koesterende beter te zullen worden. Dit behoefde echter niet te geschieden, hij werd gelukkig uit zijn lijden verlost.

Men moge over deze mededeelingen glimlachen en de schouders ophalen; het moge waar zijn, dat wij ons niet met de redeneeringen der Savoeneezen kunnen vereenigen, toch zijn zij een bewijs, dat men de voortreffelijkheid van het Christendom erkent boven den dienst der geesten.

Vragen wij nog: wat bewoog de menschen tot overgang, waarom kwamen zij tot ons? Om stoffelijke voordeelen te erlangen? Zeker niet, ik weet niet, hoe dit op Savoe mogelijk zou zijn. Uit het zoo pas medege-deelde blijkt, hoe ziekte en ongeval tot toetreding kunnen bewegen. Verkeert men in moeilijke omstandigheden dan

wendt het oog zich wel eens tot iets anders dan enkel aardsche dingen, dan is er wel eens eene stem, die tot iets hoogers roept, en het gebeurt, dat men hierdoor den weg tot Christus vindt. Dezulken zou men de zoekende zielen kunnen noemen. Maar niet bij allen is dit het geval, er zijn ook wel eens aardsche belangen bij betrokken. Een christen jongeling wenscht te trouwen. Hij heeft het oog geslagen op een heidensch meisje. Zijne familie heeft hiertegen niets in te brengen, mits het meisje eerst overgaat tot het Christendom. Dit kwam in 1890 een en andermaal voor. Er heeft dus wel eens drang van buiten plaats. In zulke gevallen zal de overgang niet altijd eene daad des harten zijn. De meeste overgangen hadden plaats door gemengde huwelijken. Waar de man reeds tot de gemeente behoorde, daar volgde na verloop van tijd de vrouw, of omgekeerd, waar de vrouw reeds was gedoopt, daar kwam de man ook tot ons. Dit is vooral het geval te Seba; in de andere gemeenten minder. Niet altijd weet men zich in zulke gevallen rekenschap te geven van zijn christen worden. Voordeel behaalt men er niet bij; hoe zou dit kunnen, daar de meeste menschen arm zijn? Velen zeggen: het is zoo moeilijk in één huis twee godsdiensten te volgen. Bij enkelen is er eene behoefte naar iets beters, naar iets dat het Heidendom niet kan schenken.

Te Seba traden de meesten toe. Hier werd ook het meest gearbeid. In deze gemeente werd het zaad des Evangelies in ruime mate uitgestrooid. De ouderling, de diakenen en diakenessen stonden den zendeling trouw ter zijde. Een en andermaal ging men er op uit om de zaak des Evangelies met de lieden te bespreken. Meestal bleven de goede gevolgen daarvan niet uit, door toetreding van nieuwelingen tot de gemeente. Waar belang-

stelling, christelijk leven is, daar breidt de gemeente zich uit. In de buitengemeenten hebben geene samensprekingen over de hoogste belangen des menschen plaats; daar is geen leven, en het spreekt van zelf, dat daar ook niet door gemeenteleden gewerkt wordt voor de zaak des Heeren. Timoe, Liaae en Mesara blijven dan ook vrij stationnair; van uitbreiding is bijna geen sprake. De Geest des Heeren waait er niet over de velden. Wat zou het er op Savoe anders uitzien, wanneer er meer leven en belangstelling bij de christenen was; wanneer men zag, dat de christen zijn' godsdienst lief had en er met liefde over sprak. Mijn spreken, mijne prediking is er steeds op gericht de menschen er toe aan te sporen medearbeiders Gods te zijn; wij moeten allen werkzaam zijn ter verkondiging van den eenen waarachtigen Naam. Niet slechts de pandita moet werken voor dat doel; niet slechts de goeroe, neen allen dienen mede te helpen, klein en groot, aanzienlijk en gering. Er moet hier leven gewekt worden.

Het aantal gedoopten in het geheel bedroeg 164 (te Seba 101, Mania 7, Rae Lioe 2, Liaae 17, Mesara 26, en Timoe 11). Het aantal geboorten was als volgt: Seba 63, Mania 12, Liaae 8, Mesara 17, Timoe 14; dat der sterfgevallen was aldus: Seba 40, Mania 4, Rae Lioe 6, Liaae, 11, Mesara 8, Timoe 10.

Hoe is het gesteld met het geestelijk leven der gemeente? Zoo als ik reeds opmerkte, bestaat er overal groote lauwheid. Te Seba is de toestand nog het best. Wanneer men offervaardigheid mag beschouwen als een bewijs van geestelijk leven, dan gaat het te Seba nog al. In het afgelopen jaar bedroegen de collecten en de gaven de niet onaanzienlijke som van f 525. Men bedenke hierbij, dat het geld schaarsch is op Savoe; er zijn velen die nooit een halven cent bezitten. Bijgevolg kunnen

zij ook geene gaven naar de kerk brengen. Er zijn er, die in de week bij den zendeling komen met eieren, olie, vruchten, enz., om die te verkoopen voor een paar centen, welke men dan 's Zondags in de kerk offert.

Hoe de som van *f* 525 bij elkaar is gekomen? Niet enkel door de collecten in de kerk. Bij sterfgevallen houdt men op den derden avond na de begrafenis, perhimponan in het sterfhuis, en dan offert men ook zijne gaven. Is de doode een aanzienlijke des lands, zoo zijn de giften soms zeer aanzienlijk, *f* 20, *f* 25, *f* 30. Er is een kind geboren, op den 40sten dag wordt de goeroe geroepen om een goed woord te spreken en om te bidden. Ook dan brengt men zijne gave. Men is naar Soemba geweest, naar Koepang of ergens anders; men komt terug, en brengt eene gave als offer der dankbaarheid voor behouden thuiskomst. Er is een paardenschip geweest; men heeft paarden verkocht, allicht, dat men iets van het geld, dat men ontving, voor de gemeente afzondert: een of twee rijksdaalders, soms een goudstuk. De oogsttijd is daar; men brengt de eerstelingen der kéboei (een soort boontjes), der térai hawoe (een soort gierst), der térai djawa (turksche tarwe), der aré (rijst) naar den pandita, als gave voor de gemeente. Is de tijd van stroopkoken (uit het sap van den lontarpalm) gekomen, het eerste kooksel ontvangt de gemeente.

Van al het genoemde wordt 's Zondags iets naar de kerk gebracht om den Heer dank te brengen voor den zegen, dien Hij verleende. Al het genoemde wordt ten voordeele van de gemeente verkocht, meestal aan de goeroe's, die dan slechts de helft van den prijs betalen. Op die manier is het ons mogen gelukken dit jaar *f* 525 bijeen te krijgen. Zoo kunnen wij mettertijd een aardig sommetje bij elkaar krijgen, om dat te gebruiken, wanneer het noodig is.

Wat ik hier mededeelde geldt alleen van Seba; de andere gemeenten steken er zeer ongunstig bij af. Vermelde gewoonte bestaat nauwelijks of niet te Timoe, Liaae, Mesara, Mania en Rae Lioe. Men heeft dan ook op die plaatsen weinig in kas. Ik zou zoo gaarne zien, dat Seba in dezen werd nagevolgd. Het is zeker een goed teeken, wanneer men iets van het zijne aan den Heer wijdt. Het is een zichtbaar bewijs van dankbaarheid. Zoo iets is voor jeugdige christenen wel noodig. Bij hen mag dankbaarheid zich wel in zulk eene daad uitspreken.

De meerdere of mindere opkomst in de kerk kan ook dienen tot maatstaf voor het geestelijk leven. Het kerkgaan te Seba is tamelijk goed, ik zeg tamelijk; want was het wat het wezen moest, dan zou ons bedehuis al de toehoorders niet kunnen bevatten, en daarvan is geen sprake. Slechts bij enkele gelegenheden is onze kerk geheel gevuld, n.l. met Kerstmis hari besar, en nieuw jaar. Dit moest iederen Zondag het geval zijn, daar Seba toch eene gemeente is van 1700 zielen. De hoogste opkomst was 567, met Kerstmis, de laagste 105. Men ziet, het ter kerk gaan laat nog al te wenschen over. Wel meen ik, dat er eenige verbetering is te bespeuren; de laatste maanden van het jaar waren beter dan de eerste.

Uit onverschilligheid blijft men weg uit de kerk. Men geeft wel eens voor, niet ter kerk te kunnen komen, door dat men 's morgens zijn toewak (palmwijn) moet tappen. Dit is echter niet waar. De kerk begint pas te half tien, en dan is genoemd werk reeds lang afgelopen. Men ziet er tegen op, de wandeling naar de kerk te maken. Het is veel gemakkelijker thuis te blijven en zijn sirih pinang te kauwen. Zoo'n sirih pruimpje is eene heerlijkheid; men gevoelt zich dan zoo echt behagelijk. Het kost heel wat moeite uit dit zijn "dolce far niente" op te staan en kerkwaarts te gaan.

Doch laat mij billijk zijn. Naar mijne meening zou de opkomst beter wezen, zoo er in het Savoeneesch gesproken werd. Wat heeft men er aan gedurende drie kwartier eene vreemde taal aan te hooren, waarvan men niets verstaat? En kreeg men dan nog maar iets goeds te hooren van den tolk. Maar dikwijls vat deze de portée van de preek niet. Onze goede Markus, de ouderling, vat niet altijd wat er gesproken wordt; of al begrijpt hij het voor zich zelf, dan is hij nog niet altijd in staat het weêr te geven in het Savoeneesch. Een verhaal kan hij heel goed teruggeven; maar kom niet met afgetrokken begrippen, dan staat hij verlegen. Ik bepaal mij dan ook doorgaans tot een verhaal uit het leven van den Heer, en knoop daaraan opmerking en leering vast. Hiermede wordt de gemeente het meest gesticht.

Onze diaken Elias Radja vertaalt beter; hij begrijpt wat in het Maleisch gesproken wordt. Hij spreekt netjes, en weet zijne woorden wel te kiezen, zoodat men gaarne naar hem luistert. Jammer, dat hij zoo weinig op Savoe is; den meesten tijd brengt hij op Soemba door. Zoo slechts nu en dan komt hij hier een maandje doorbrengen.

Wat de Savoenees wel denkt, wanneer hij ter kerk komt? Met eerbied en ontzag treedt hij binnen. Voor de deur der kerk slaat hij den blik ten hemel, als wilde hij zeggen: „Ziet Gij wel Heer, ik treed uw huis binnen.” Met ernst en deftigheid gaat men zitten. Wil men eene gave brengen, men kan dit doen bij de deur, waar twee bussen geplaatst zijn; maar er staat ook een bus dicht bij den preekstoel. Velen brengen hier hunne gaven. Langzaam begeeft men zich dan daar heen; men neemt zijn geldstukje, meestal een cent, legt de hand op de bus en met een' zaligen blik richt men zijn oog naar boven,

als om den Heer er opmerkzaam op te maken, dat men Hem eene gave brengt. Dikwijls heb ik willen zeggen: Menschen bedenkt toch, dat het niet noodig is, God op je goed hart attent te maken; Hij weet dit wel; Hij ziet immers alle dingen?" Er schuilt wel iets in van den Farizeër, die met opgerichten hoofde bad.

In de buitengemeenten is de opkomst slecht. Wat hiervan te zeggen? Laat ons niet te hard zijn in ons oordeel, wij zouden licht onbillijk worden. Want wat is het geval? De goeroe spreekt in het Maleisch, maar dikwijls gebeurt het, dat er niemand is, die kan vertolken. De gemeente heeft dus eene Maleische preek gehoord. Of men haar stichtelijk vond? Ieder oordeele zelf. Of denkt men, dat de gemeente veel stichting van haar kerkgaan zal wegdragen, wanneer de tolk, nadat de goeroe gesproken heeft, zegt: „Broeders en Zusters, de goeroe heeft het zelfde van verleden week behandeld; hij heeft er ons zoo pas alleen maar aan herinnerd, toei (klaar).” Zou de gemeente in het vaderland ter kerk komen, wanneer men op die manier gesticht moest worden?

Timoe heeft thans geene kerk. Zij stortte in, een half jaar geleden. Reeds lang beloofde de radja haar weder te zullen oprichten, maar tot dusver kwam er niet veel van. Andere werkzaamheden gingen voor. De Resident zou op Savoe komen. Overal moesten wegen worden aangelegd of in orde gemaakt; hier diende men bruggen te slaan, daar gaten en diepten te vullen, overal behoorde men de „roemah compagnie” (zooveel als raadkamer) wat op te knappen, opdat men den Resident naar behooren zou kunnen ontvangen bij zijne rondreis op Savoe. De begonnen kerkbouw werd gestaakt, en tot dusver hervatte men het werk niet. In de „roemah compagnie” wordt nu 's Zondags kerk gehouden.

In 1890 sloot ik 20 huwelijken, 17 paren trouwden te Seba, 3 paren te Liaae. Het christelijk huwelijk is verre van algemeen. De weg om tot een huwelijk te komen is te omslachtig. In de meeste gevallen ziet men er tegen op, naar den posthouder te gaan om aangifte van zijn voorgenomen huwelijk te doen. Men begrijpt niet, waar voor zulks noodig is; waarde hecht men aan de inzegening in de kerk. Van de 20 paren, die ik trouwde, waren er slechts twee, die bij den ambtenaar van den burgerlijken stand in ondertrouw waren opgenomen.

De huwelijken, die door den zendeling worden gesloten, zijn voor het Gouvernement niet geldig. Maar waartoe is dat noodig? Slechts een enkele keer zal het voorkomen dat dit gewenscht is: alleen in zake van erfeniskwesties. Wanneer de partijen hunne zaak voor den Gouvernements ambtenaar brengen is het noodig, dat het huwelijk ook burgerlijk is gesloten. Genoemde kwesties komen weinig voor op Savoe. De kleine man bezit niets. Alleen zou zulks mogelijk zijn bij de grooten des lands. Zijn er van deze laatsten, die willen trouwen, dan raad ik hun steeds aan, eerst naar den posthouder te gaan om aan te teekenen. Ik laat in dezen echter iedereen vrij. De meeste huwelijken worden dan ook gesloten zooals tot dusver gebruikelijk was.

De toestand zooals die thans bestaat is halfslachtig. De posthouder is ambtenaar van den burgerlijken stand, en als zoodanig dient hij de registers van geboorte, trouwen en sterfgevallen bij te houden. Dit geschiedt echter niet, aangezien de zendingarbeid particulier is en de christenen alzoo niet verplicht zijn aangifte te doen van geboorte of sterfgeval bij den ambtenaar van het Gouvernement.

Heeft men nu voor trouwen, voor het burgerlijk huwelijk, geboorte- of doodacten noodig, de posthouder kan ze

niet afgeven, daar hij de registers niet bijhoudt; maar evenmin kan de zendeling ze verstrekken, hoewel bij hem de doopboeken zijn, daar hij geen ambtenaar van den burgerlijken stand is. De zendeling kan alleen een doopbewijs afgeven.

De tegenwoordige toestand is niet zuiver. Laat het huwelijk óf geheel burgerlijk, óf geheel kerkelijk zijn (d.w.z. behorende tot het werk van den evangeliedienaar). Mijns inziens verdient het laatste de voorkeur. Het huwelijk toch zal in het oog van den inlander van zijne belangrijkheid, van zijn gewicht verliezen, wanneer zijne voltrekking niet gepaard gaat met eenige godsdienstige handeling. En voor het Gouvernement kan er geen gevaar in schuilen, wanneer dit het huwelijk aan den zendeling of den hulpprediker overlaat, indien deze geheel belast is met de voltrekking daarvan. (1)

Eene andere vraag is, of het huwelijk, zooals dat thans onder de christenen bestaat, een vorm is die aan de behoefte voldoet. Laat ons zien. In Holland maakt eene huwelijksinzegening steeds een' diepen indruk. Zij heeft eene hoog ernstige beteekenis. De jongelieden, die zich aan elkander verbinden, die elkaâr hand en hart schenken, treden een nieuw leven in. En zij doen dit onder bid-dend opzien tot God en vragen Zijnen zegen over hunnen

(1) Het is in den jongsten tijd al meer voorgekomen, dat op dit punt onzekerheid bestaat, en zeker ware het wenschelijk, dat hier omtrent op Savoe eene regeling getroffen werd. In de Minahassa bestaat die. De aangifte bij den burgerlijken ambtenaar wordt daar gevorderd. Toen de Roomsche zendeling zich daaraan onttrokken had, werd het huwelijk voor nietig verklaard. Het kan niet anders dan bevorderlijk zijn aan de verheffing van de maatschappelijke toestanden, wanneer bij de burgerlijke overheid geregeld aangifte gedaan wordt van geboorten en sterfgevallen, en wanneer ook het huwelijk althans met voorkennis van den ambtenaar plaats heeft. Het moet echter erkend worden, dat deze toestanden eerst door den tijd algemeene toepassing kunnen vinden. *Red.*

echt. Aldus is de huwelijksverbintenis een schoone vorm. Maar nu, hoe is het in Indië gesteld, in ons bijzonder geval op Savoe? Wanneer men hier tot een huwelijk komt, is men vaak reeds getrouwd, niet zelden reeds jaren lang; meestal heeft men reeds kinderen. Of moet men zulke lieden beschouwen als niet getrouwd? Maar volgens de denkwijze der Savoeneezen is men man en vrouw, zoodra men voldaan heeft aan de hadat des lands. De Savoenees weet heel goed te onderscheiden tusschen getrouwd zijn, en samenleven. Zou het niet goed zijn, wanneer de zending, de Savoeneesche wijze van trouwen volgde, maar daaraan wijding gaf door gebed als anderszins.

Voor mijn gevoel heeft de huwelijksinzegening, zooals zij thans is den regel plaats heeft, weinig plechtigs. De oorzaak is gemakkelijk te vinden. Zij is in het voor den Savoenees vreemde gelegen. Men moet elkaâr de rechterhand geven; maar dit gaat zoo vreemd, men begrijpt het niet; meestal moet men er aan herinnerd worden door ouderling of diaken; dan geeft men elkander nog de pink en niet de hand. Men moet op vragen antwoorden; men moet knielen, altemaal verrichtingen, waaraan niet dan hortend en stootend gevolg gegeven wordt. Is het paar, dat trouwt, van aanzienlijken stand, dan is de bruidegom deftig in het zwart, geschoend en gehoed (met een hoogen cylinder, meestal op één oor; de schoenen zijn wel eens te nauw, zoodat men beter deed ze uit te trekken en in de hand te nemen; de bruid is erg opgetooid, met bloemen, lovertjes en goud, heeft een sajete aan (een soort rok, geheel met kleine vouwen, die geplakt zijn met stijf sel, zoodat zoo'n ding erg stijf is en zij er moeielijk in vooruit kan komen). (1)

(1) Zou dan hieruit niet volgen, dat aan de plechtigheid der huwelijksinzegening een andere vorm behoorde gegeven te worden? En ook, wat hier niet mag worden voorbij gezien, dat ook bij ons niet alles zoo plaats heeft als met eenvoud en welvoegelijkheid bestaanbaar is?

Zoo pas merkte ik op, dat de Savoenees heel goed weet te onderscheiden tusschen getrouwd zijn en samenleving. Hij heeft daarvoor twee woorden, het eerste duidt hij aan met pélokongä, het tweede met bangamoe. Dit laatste is samengetrokken uit twee woorden, n.l. banga = verzorgen, oppassen, bewaken, en ěmoes = huis. Bangamoe of bangamoe betreekt dus eigenlijk: op het huis passen, het huis bewaken. Neemt dus een man eene vrouw in huis, zonder aan de hadat te voldoen, dan is dit bangamoe.

Het woord pélokongä wordt gebruikt voor trouwen. Het is samengesteld uit de woorden péloko en ngaä. Péloko bestaat uit pé, dat eene handeling aanduidt, en loko, dat rivier beteekent, maar ook moet voorkomen in de beteekenis van schoon. Péloko is dus schoonmaken; péloko ngaä = schoon maken, in het reine brengen door te eten (ngaä = eten). Bij de vereering der geesten gebruikt men ook het woordje péloko, bijv. péloko tanara adji = offeren (in het Mal. soenggoek nitoe) om regen te krijgen. Bij péloko ngaä bestaat de handeling hierin, dat bruid en bruidegom met hunne vrienden te samen eten, eerstgenoemden uit één schotel. Men doet dit zoowel bij de ouders van den jongen man als bij die van het meisje. Is dit geschied, dan wordt het meisje naar het huis van haren echtgenoot gebracht, geleid door familie, vrienden en geburen. En hiermede is het huwelijk gesloten.

Aan het huwelijk gaan vele gebruiken vooraf. Een jong man heeft zijn oog op een meisje laten vallen en wil haar trouwen. Hij zendt nu iemand naar de ouders met sirih-pinang. Wordt deze aangenomen en gegeten, dan is dit een bewijs, dat het aanzoek wordt aangenomen. Hierop moet de belies (Sav. welie) vastgesteld worden. Vóór het huwelijk gaat men gezamenlijk naar de rivier,

bruid, bruidegom, wederzijdsche ouders, bloedverwanten, enz. Aan den oever gaat men eerst sirih-pinang zitten kauwen, en neemt dan gezamenlijk een bad. (1)

Het aantal huwelijken, dat in 1890 gesloten werd, was niet groot. Het had zeker grooter kunnen zijn, had ik er meer bij de christenen op aangedrongen. Maar in dezen ontbreekt mij wel eens de vrijmoedigheid tot handelen. Wat toch is het geval? Wanneer men trouwt, belooft men plechtig voor het aangezicht des Heeren, den huwelijksband niet te zullen breken. Nu weet ik vooruit, dat er weinig sprake is van trouw in het huwelijk. De man acht het kwaad zoo groot niet, nevens zijne wettige vrouw nog eene andere te hebben. Omgekeerd denkt de vrouw hetzelfde. In het afgelopen jaar kwam overspel van getrouwde lieden herhaaldelijk voor. En het waren niet altijd de luien, de tragen in de gemeente, die zich daaraan schuldig maakten. Het is ontmoedigend en om er treurig onder te worden, te meer daar men weet, dat al wat men hiertegen spreekt, niets baat.

Het is zeker, men moet bij het beoordeelen dezer toestanden een' anderen maatstaf aanleggen dan in Holland. Losheid van zeden heerscht overal in Indië, en dit wordt mede teweeg gebracht door klimaat zoowel als door den lagen trap van ontwikkeling, waarop men staat.

De omgang tusschen het mannelijk en vrouwelijk geslacht is zeer vrij. Ouders zien er geene schande in, dat jongens en meisjes, pas de schoolbanken ontwassen of dikwijls nog niet eens, ongeoorloofden omgang met elkander hebben. Jonkvrouwelijke kuisheid wordt weinig

(1) Veel van het hier medegedeelde komt overeen met de huwelijksgebruiken bij andere volken en stammen in Indië. Men zie Dr. G. A. Wilken, „Plechtigheden en gebruiken bij verlovingen en huwelijken bij de volken van den Indischen archipel” en daar o.a. p. 88 e.v. *Red.*

betracht, ieder meisje heeft hare eerbaarheid veil. Van den kant van de vrouw worden niet zelden ongeoorloofde dingen uitgelokt.

In plaats van zulke zaken tegen te gaan, bevorderen de ouders ze niet zelden. In het afgelopen jaar kwam het voor, dat eene moeder hare dochter voor een handvol pinang en wat sirih gaf aan een' man, die zijn oog op het kind had laten vallen. Dat zulks meermalen geschiedt, behoeft wel nauwelijks gezegd te worden.

Is men eenmaal getrouwd, dan eischt de man van zijne vrouw reinheid van zeden. Maar aangezien hij zelf zich daaraan niet houdt, zoo gebeurt het dikwijls, dat de vrouw in overspel leeft. Komt zulks aan het licht, dan stelt de man eene aanklacht in bij den toemoekoeng of bij den radja. Overspeler en overspeelster worden dan gestraft met verbanning of er wordt hun eene boete opgelegd. In de meeste gevallen neemt de man zijne overspelige vrouw weêr tot zich, waardoor deze dan vrij loopt van straf. De boete bestaat in het betalen van goud, karbouwen of paarden. Wordt men met verbanning gestraft, dan wordt Koepang meestal als plaats van verblijf aangewezen. Dit jaar werd een jong mensch naar Atapoepoe (op Timor) verbannen. Na een paar jaar keert men gewoonlijk naar Savoe terug, wanneer men ampon (vergiffenis) gevraagd en beterschap beloofd heeft. Genoemde straf kan niet opgelegd worden dan met toestemming van den Resident, die de verbanningsplaats aanwijst.

Na het boven vermelde denkt men misschien, dat echtscheidingen veelvuldig voorkomen. Toch is dit niet het geval. Men gaat op Savoe daartoe eenvoudig te werk. Hebben man en vrouw genoeg van elkaâr, nu, wat is eenvoudiger dan dat een van beiden wegloopt, om met een ander te gaan leven, met wien of wie men waar-

schijnlijk reeds lang in geheime verstandhouding stond. Op andere plaatsen komt men met deze zaken bij den pandita, en deze brengt de zaak dan nog al eens in orde; maar van dit laatste kan op Savoe geen sprake zijn, daar men niet bij den zendeling komt. Bevreemdt het u, dat ik wel wat huiverig ben al te sterk op het sluiten van het christelijk huwelijk aan te dringen?

Meestal trouwen de lieden uit den zelfden stand met elkander. Doch niet altijd is dit het geval. Het gebeurt, dat een vrije man met eene slavine trouwt, of omgekeerd eene vrije vrouw met een' slaaf. Trouwen is hier echter het juiste woord niet, beter is samenleven, aangezien het in zulke gevallen meestal niet tot een huwelijk komt. Een radja moeda leeft met eene slavine en krijgt kinderen. Wat gebeurt nu? Volgens de hadat des lands volgen de kinderen de moeder. De kinderen van zulk een radja moeda zijn slaven. Daarom erkent hij ze niet, en van een huwelijk wil hij om die reden niets weten. Doet zich het geval voor, dat eene vrije vrouw trouwt met een slaaf, dan zijn de kinderen uit zulk een huwelijk vrij. (1)

Zijn er uog slaven op Savoe? Zoo hoor ik misschien mijne lezers vragen. Welzeker en niet weinigen ook. De bevolking is verdeeld in 3 klassen. (2): 1° dou ae (radja) met de anak dou ae, 2° dou moneaha, en 3° dou ënnoe. De eerste klasse wordt gevormd door den radja met zijne familieleden, de radja moeda's en de nonna radja's. De anak dou ae bemoeien zich niet met zaken van inwendig

(1) Dit bewijst, dat het matriarchaat op Savoe ten dezen nog heerscht. Men raadplege hier over: „Dr. G. A. Wilken. Over de verwantschap en het huwelijks- en erfrecht bij de volken van het Maleische ras.” (Indische Gids van Mei 1883, p. 672, e.v. ook afzonderlijk uitgegeven, doch niet meer in den handel), en daar p. 19 e.v. *Red.*

(2) Br. Bieger geeft 4 klassen op, doch ten onrechte.

bestuur; zij kunnen geene bevelen geven dan alleen aan hunne eigen lieden. De dou moneaha zijn de vrijen; zij vormen den middelstand. Velen van hen zijn zeer welgesteld. Hun rijkdom bestaat in paarden, karbouwen, tuinen en sawah's. Met den radja besturen de moneaha's het land. Uit hun midden worden de temoekoengs gekozen. Deze behooren tot bepaalde families. De keus is daarom niet geheel vrij. De radja kan dus niet kiezen wie hij wil, hij is aan de traditie gebonden. De derde stand bestaat uit de slaven. Het Gouvernement verbiedt het houden van slaven, en de radja's moeten bij hunne aanstelling beloven geene slaven te zullen houden, zij moeten hun de vrijheid geven. Men komt echter niet altijd na, wat men belooft. Hier op Savoe houdt men wel degelijk slaven. Te Seba gaat het nog al, maar te Liaae en Mesara willen de radja's niets weten van vrijlaten der slaven. De radja van laatstgenoemd landschap moet een 400 slaven hebben. Aldus werd mij medegedeeld; of het waar is wil ik niet beweren.

De slavernij is niet erg hard, vergeleken bij vroeger. Zij bestaat in het opbrengen van stroop, tabak en garen. Ieder jaar moet de man zijn' eigenaar een pot stroop brengen, de vrouw eene zekere hoeveelheid garen. Het gebeurt echter nog al eens, dat de slaven aan mishandeling bloot staan, en dan is hun lot te beklagen. De radja-moeda's, de bezitters der slaven, meenen wel eens, dat zij met deze menschen, kunnen doen wat zij willen. Eene kleinigheid is genoeg om hun een pak slaag te geven.

In onze laatste kerkeradsvergadering besprak ik dit onderwerp, en wees er op, dat slavernij niet bestaanbaar is met het Christendom. Deze moet verdwijnen, waar men zijne medemenschen leert liefhebben en beschouwen als broeders.

In vroegeren tijd kostte het weinig moeite iemand tot slaaf te maken. Had een vrije een klein vergrijp gepleegd, een kip of iets dergelijks van een' radja moeda gestolen, dit was genoeg om zoo iemand tot slaaf te verklaren. Eene onbeleefdheid, een ruw gezegde was genoeg om iemand zijne vrijheid te doen verliezen. Dit gebeurde, of liever zou dezer dagen nog gebeurd zijn, ware de posthouder niet tusschen beide getreden. Kinderen van vrijen, die hun geheele leven lang bij den radja hadden gewoond, steeds bij hem in en uitgingen, werden bij den dood huns vaders eenvoudig, zonder eenige reden tot slaven verklaard. Gelukkig, dat in deze toestanden langzamerhand verandering komt. Waar het Christendom doordringt moeten deze en dergelijke dingen verdwijnen. (1)

Uit het medegedeelde blijkt, dat waar de radja's en hunne familieleden geheel aan zichzelf overgelaten worden, zij echte despoten zijn. Zij zijn niet erg kieskeurig in de middelen om zich te verrijken. Zichzelf te bevoordeelen, dat is de leus, al geschiedt zulks ten koste van anderen. In de meeste gevallen moet de eenvoudige negeryman zijn vertrouwen niet op de grooten stellen; doorgaans loopt zulks op zijne schade uit. Het is zoo moeilijk, recht te doen. Het eigenbelang, het eigen ik speelt eene voorname rol in onze maatschappij; menige zaak, die recht is, wordt krom, en menige kromme zaak wordt recht gemaakt. Vele voorbeelden zouden zulks kunnen bewijzen.

Zeer bijzondere toestanden bestaan er nog op Savoe. Daarin verandering, verbetering, zuivering te brengen,

(1) Het onderwerp verdient nader onderzoek. Het woord slaaf schijnt hier meer de beteekenis te hebben van derden stand, zoo als zulks ook elders in den Indischen archipel, b. v. in midden-Celebes gevonden wordt. *Red.*

zietdaar de taak der zending, des Christendoms. Of het mogelijk zijn zal? Wel zeker. Met Gods hulp zal het ons gelukken. Men vergete echter niet, dat de werking van het Evangelie eene langzame is. „Het koninkrijk der hemelen is gelijk aan een zuurdeeg, hetwelk eene vrouw nam en onder drie maten meels verborg, tot dat het geheel gezuurd was.”

De christelijke gemeente is niet afgescheiden van die toestanden; zij staat er in, en het spreekt daarom van zelf, dat er in haar veel gevonden wordt, dat afkeuring verdient. Dat minder edele zal echter verdwijnen. Het bestaande kwaad zal nog lang voortwoekeren, voortbestaan; maar daarom den moed niet verloren. Gewerkt slechts, van God den zegen op onzen arbeid verwachtende. Hij zal wasdom geven.

Het werk was mijn lust, al had ik met veel ontmoedigdinst te kampen. Het verheugde mij, dat mijn arbeid door velen gewaardeerd werd, dat ik het vertrouwen van niet weinigen genoot. Dit laatste kwam vooral uit bij de ziekenbehandeling. Met vertrouwen gebruikte men de verstrekte medicijnen. Het aantal lieden, dat geneesmiddelen kwam vragen bedroeg een 700.

Door geneeskundige hulp wordt menigeen nader tot ons gebracht. Men is dikwijls in de gelegenheid een goed woord te spreken, op den Medicijnmeester der ziel te wijzen. Men raakt bekend met eigenaardige denkbeelden van de Savoeneezen.

Wordt men bij een' zieke geroepen en is deze nog eenigszins vreesachtig, dan sporen de omstanders hem aan, zich vertrouwelijk te toonen, en goed te antwoorden op de vragen, die hem gedaan worden, want de pandita is inners de Déo Rai Wawah, de god op de aarde, de plaatsvervanger van God, en als zoodanig mag hij alles weten.

Is men zwaar ziek, dan moet men noodwendig gezondigd hebben, anders zou men niet ongesteld geworden zijn; God wil een mensch hiermede straffen. Aldus redeneert men. „Toe zeg het maar; wat heb je gedaan?” zóó wordt er niet zelden door de omstanders tot den zieke gesproken. Ziekte is een bewijs, dat men Gods gunst verbeurd heeft. „Hem, die het wel gaat, hij is Gods kind”, zoo denkt men. Dat God ons lijden zendt uit liefde, om ons te louteren en te heiligen begrijpt men niet. „Het zijn Gods liefste kinderen, die Hij bezoekt met lijden”, dat is niet waar, meent de Savoenees. In ziekte en ongeval verliest men spoedig zijn vertrouwen op God. God te dienen uit liefde, omdat dienen zoo zalig, ja de zaligheid zelve is, daartoe hebben onze jeugdige christenen het nog niet gebracht. Doch dit laatste begrijpen ook velen in het vaderland nog niet, hoe zou men het dan van onze Savoneezen kunnen eischen? God te dienen om het goed te hebben in dit leven, zulks ligt meer voor de hand.

Het behoeft niet gezegd te worden, dat men het oude nog niet geheel heeft afgelegd. Er zijn onder de christenen, die nog op twee gedachten hinken. Een' enkelen keer loopt men wel eens terug naar het oude kamp, om de geesten te raadplegen. Eenigen tijd geleden was er oneenigheid tusschen Liaae en Timoe over grondgebied; het scheen wel, dat het tot een oorlog zou komen. In die dagen offerde radja Timoe aan de geesten (die der voorouders?). Nu is deze vorst nog wel diaken. Desgelijks deed radja Mesara, of liever liet hij zulks doen.

En hiermede staan wij aan het eind van ons overzicht. En wij nemen afscheid van het jaar 1890, dat met onuitwischbare teekenen in mijn hart staat gegrift. Het deed mij zooveel goeds smaken, het bracht mij

geluk. Maar onverwacht werd dat alles van mij weggenomen. Wij buigen ootmoedig het hoofd; maar toch, is het wonder, dat in ons harte de vraag rijst: „Heer waartoe?” En het antwoord luidt: Het geschiedde tot uwe heiliging, tot uwe volmaking.” Zalig, wanneer men zich daarvan bewust is. De Heer liet mij één ding behouden, n.l. lust tot en liefde voor mijn werk. Vader in den Hemel! heb dank, dat ik troost en verkwikking in mijn werk vind. Dit neemt echter niet weg, dat de arbeid met moeite en smart gepaard gaat; want ik had eene voortreffelijke vrouw, eene trouwe hulp, die zich met hart en ziel aan het werk des Heeren wijdde.

Wij deden u een blik slaan in het werk der zending op Savoe. Wat dunkt u? Is de gelijkenis van het onkruid in de tarwe niet in ruime mate van toepassing op onze gemeenten? Er is hier onkruid, veel onkruid, waarvan de akker gezuiverd moet worden. Geen nood; dit zal geschieden. Het oog des geloofs ziet, over al de hinderissen heen, den schoonen dag, waarop ook Savoe eene schoone parel zal zijn aan de kroon van onzen Heer en Heiland. Ook onze gemeenten zullen eene eere van Christus worden.

Die Sach' ist dein, Herr Jesu Christ,
 Die Sach' an der wir stehn;
 Und weil es deine Sache ist,
 Kann sie nicht untergehn.

SEBA, Januari 1891.

VOORGANGERS OP SAVOE.

Pieter Lekahena, te Seba.
Antonie Souisa, te Liaae.
Jantje Tutupari, te Mesara.
Julianus Semalo, te Mania.
Melchianus Wattimena, te Timoe.

Kweekelingen, behulpzaam in de school te Seba.

Josephus Tuwankota.
Jakob Dumí.

Sterkte der bevolking.

Seba..	7855
Timoe..	4619
Liaae	3358
Mesara..	3658
	<hr/>
	19490 zielen.

STAAT DER GEMEENTEN.

1. Zielental op ult. 1890.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Seba..	798	932	1720
Mania	64	85	149
Rae Liøe	55	64	119
Liaae	232	247	479
Mesara.....	344	276	620
Timoe Bodae.....	174	190	364
Timoe Bolo.....	—	—	125
		<hr/>	
		Totaal.....	3576

2. Aantal doopelingen.

	Mannen.	Vrouwen.	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Seba.....	12	16	33	40	101
Mania	—	—	2	5	7
Rae Lioe	—	1	1	—	2
Liaae	3	3	8	3	17
Mesara	4	3	11	8	26
Timoe Bodae	1	—	4	6	11
Timoe Bolo	—	—	—	—	—
					Totaal..... 164

3. Huwelijken.

Seba.....	17
Liaae.....	6
	Totaal..... 23

4. Geboorten.

	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
Seba.....	33	30	63
Mania.....	7	5	12
Rae Lioe	2	1	3
Liaae	4	4	8
Mesara.....	11	6	17
Timoe	6	8	14
			Totaal..... 117

5. Sterfte.

	Jongens.	Meisjes.	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Seba.....	11	8	9	12	40
Mania	1	1	2	—	4
Rae Lioe	2	1	3	—	6
Liaae	3	1	2	5	11
Mesara	1	5	2	—	8
Timoe	3	3	1	3	10
					Totaal..... 79

6. Nieuwe lidmaten.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Seba.....	5	9	14
Liaae	—	3	3
Mesara.....	2	2	4
			Totaal..... 21

7. Catechisanten te Seba.

	Mannen.	Vrouwen.	Totaal.
Meisjes-catechisatie	—	26	26
Jongens- "	8	—	8
Oudelieden- "	6	14	20
" "	28	28	56
		Totaal.....	110

8. Opkomst in de kerk te Seba.

Hoogste opkomst	567
Laagste "	105
Gemiddelde "	215

Voor de opgave

SEBA, 3 Februari 1891.

J. K. WIJNGAARDEN.

